

RETROSPECTIVĂ PRIVIND UNELE DENUMIRI POPULARE DE PLANTE LA GRECI ȘI ROMANI, PRECUM ȘI LA ALTE POPOARE EUROPENE

C. VÁCZY, **I. RESMERIȚĂ**

Les auteurs font l'analyse de quelques dénominations grecques et romaines de plantes selon les oeuvres de Théophraste. Dioscoride et Pline, en montrant leur évolution historique et géographique dans l'Europe au cours des siècles suivants. Dans les oeuvres botaniques parues en Europe (XV—XIX-ème s.) on peut suivre la traduction de beaucoup de dénominations grecques et romaines dans les langues nationales européennes.

Cunoștințele botanice sînt rezultatul unor neîntrerupte acumulări de date bazate pe îndelungate observații, care au fost mereu amplificate prin noile observații și apoi transmise din generație în generație.

Antica Eladă a fost leagănul civilizației europene, unde au luat naștere artele și aproape toate științele, între care și botanica. Naturalistul grec Teofrast (secolul III. î.e.n.) a elaborat prima lucrare de botanică în care a descris cca 500 de plante, indicîndu-le și numele popular grecesc. Cultura romană are la bază vechea cultură a grecilor. Medicul botanist Dioscoride (secolul I.e.n.) a descris cca 700 de plante medicinale, precizîndu-le denumirile grecești, precum și în cîteva alte limbi. Naturalistul enciclopedist roman C. Plinius Secundus (secolul I. e.n.) a descris cca 1 000 de plante, dintre care mai bine de jumătate nu aveau denumiri corespunzătoare latine și astfel, în lucrarea sa *Naturalis historia* (XVI.5) a trebuit să recunoască : „Eu am fost nevoit... să folosesc un mare număr de cuvinte, fie rustice, fie străine, fie chiar barbare... iar cînd m-au silit împrejurările, am fost nevoit să folosesc denumirile-grecești“.

Cunoștințele botanice din antichitate au fost transmise culturii popoarelor europene mai ales în limba latină, indeosebi prin intermediul lucrării lui Plinius, latina devenind limba internațională în botanică.

Veacurile XV—XVII au adus laicizarea științelor. Încep să apară lucrări de botanică în limbile naționale ale popoarelor din Europa. Majoritatea lor au avut la bază opera pliniană [20]. Autorii din aceste secole au întîmpinat în munca lor aceleași greutăți ca și Plinius, căci adesea ei n-au putut reda în limba lor națională multe numiri de plante luate din operele lui Teofrast, Dioscoride și Pliniu, aceste numiri lipsind în limba lor națională. Carențele amintite i-au silit să urmeze și ei aceleași căi de soluționare, ca și Pliniu, și anume :

fie preluând fără schimbare unele numiri de plante grecești și latine sau schimbându-le doar desinențele, de ex. *Petunia* (franc. pétunie, germ. Petunie, rom. petunie) sau *Viola* (engl. violet, franc. violette etc.).

fie creindu-le nume noi în limbile lor naționale, de ex. „*Calamus odoratus*, căreia grecii îi spun *Calamus aromaticus*, italienii *Calamo odorato*... noi o putem numi *Canne ou roseau odoriferant*“ [16, p. 20] sau „*Coralina*... eu am dat acest nume unui mușchi de mare care a fost descoperit de pescari pe recifele de corali“ [16, p. 393].

— fie prin traducerea fidelă (traduceri-oglină) a vechilor denumiri grecești și latinești, menținându-se forma și sonoritatea populară originală și în limbile preluătoare. Aceste traduceri de nume de plante au avut loc pe următoarele 3 căi :

a) cu ocazia traducerii unor lucrări de botanică grecești sau latinești în limbile naționale (de ex. lucrarea lui Dioscoride [10] tradusă în franceză [16], în italiană [17], în spaniolă [14] etc., care toate cuprind numeroase traduceri de nume de plante.

1) la publicarea primelor lucrări originale de botanică în limbile naționale europene (spaniolă, italiană, franceză, engleză, germană etc.) întreprinse de autorii din secolele XVI - XVII, de ex. [2, 5, 6, 11, 18, 21].

c) la publicarea primelor dicționare latinești multilingve, folosindu-se de cuprinzătoare dicționare străine, tratind și nume de plante. Autorii noilor dicționare au fost nevoiți să traducă în limba lor națională multe nume de plante care lipseau în limba lor sau pe care nu le cunoșteau. Cu timpul, aceste nume traduse s-au încetățenit în limbile popoarelor preluătoare, au fost asimilate, în realitate ele fiind nume populare numai în limbile originale grecești și latinești, față de care în limba popoarelor preluătoare ele au rămas doar „pseudo-populare“, deci numai aparent populare. În această privință sînt semnificative primele dicționare latin-român ungar-germane din Transilvania, cum sînt : Dicționarul lui Corbea (cca din 1700, rămas nepublicat), Dicționarul episcopului Ion Bobb' din Făgăraș (1822), Dicționarul de la Buda a lui Samuil Micu-Klein (1825) etc.

Desigur, alături de aceste nume de plante imprumutate pe cale de traducere, marea majoritate a numelor de plante sînt într-adevăr populare, rezultatele spiritului creativ și a bogatei fantezii a etnicului popular. Aceste traduceri de nume uneori au fost reușite și ca urmare, ele s-au încetățenit în limbile naționale respective. În mai puține cazuri ele au fost mai puțin reușite, și în consecință, s-a renunțat la ele ; dăm cîteva exemple de acest fel din dicționarul lui I. Bobb [1] : iarbă bolunditoare (*Hyoscyamus*), iarbă întăritoare (*Consolidida*), iarbă vindecătoare de negei (*Verrucaria*), iarbă de forma banului (*Nummularia*). Din dicționarul lui Corbea [8] dăm cîteva exemple, pe care autorul nu le-a putut traduce : „*Anthemis*, numele unei ierbi...“, *Petasites* „numele unei ierbi“... „*Selago* nume de iarbă“...

În cele ce urmează, enumerăm în ordine geografică-istorică cîteva traduceri oglină ale unor nume grecești și latinești de plante, cu precizarea etimologiei lor. Autorii acestor lucrări, titlul cărților lor și anii de publicare rezultă din cifra cuprinsă în paranteze drepte, care trimite la numărul corespunzător din lista bibliografică. Este interesant de menționat că majoritatea lucrărilor de botanică din secolele XVI - XVIII cuprind nume de plante în mai multe limbi, ca de altfel și lucrarea lui Dioscoride.

¹ *Aegopodion* Teofr. (din grec. *aix*, *atgos* = capră, *po us*, *podos* = picior), lat. *Aegopodium*, *Pes caprinus* ; engl. *goutweed* ; franc. *égopode* [15] ; germ. *Gelssfuß* [3] ; magh. *Recskelábfü*, *baktopp* [3] ; rom. *pictorul caprei* [19, 4, 13].

² *Alectorolophos* Diosc. (din grec. *alektor* = cocoș, *lophos* = creastă); lat. *Crista galli* Plin. (= creasta cocoșului); franc. *crête de coque*; germ. *Hahnenkamm* [2]; magh. *kakastaréj* [9]; rom. *creasta cocoșului* [3].

³ *Alopecuros* Teofrast (din grec. *alopez* = vulpe, *oura* = coadă); lat. *Alopecurus* Plin., *Cauda vulpina* Ghaza (1495); ital. *cauda di volpe* [21]; engl. *fox-tail* [21]; franc. *queue de renard* [15]; germ. *Fuchsschwanz* [21]; magh. *rókafark* (Szikszai F.), *rókafarka fű* [3]; rom. *coada vulpii* [4, 8, 13]; *iarba coada vulpii* [1]; codină, *vulpină* [3, 4, 13]; rus. *lisohvost, legovot* [3].

⁴ *Antirrhinon* Teofr., Diosc. (din grec. *antirrhinon* = boț), lat. *Antirrhinum* Plin. [20]; franc. *mufler* [15]; germ. *Löwenmaul, Löwenmäulchen* [3]; magh. *oroszlánszaj* [3]; rom. *gura leului* [4, 8, 13]; rus. *lvintii zab* [3].

⁵ *Arnoglosson* Teofr., Diosc. (din grec. *arnos* = miel, *glossa* = limbă); lat. *Agnina lingua, Lingua ovina, Plantago* Plin. (= mers cu piciorul); ital. *plantagine* [16]; engl. *plantain* [12]; franc. *plantain, langue d'agneau* [15]; germ. *Schaffzunge* [21], *Wegerich* (Weg = drum, *richten* = a se îndrepta) [2, 5, 11]; magh. *báránnyelv, ütífű* [18]; rom. *limba oii, pălăgină* [4, 13], „iarbă care iarăși se numește limba mielului” [8], *limba mielului* [1], *iarba oii, iarbă de cale* [3].

⁶ *Batrachion* Hippocr. (sec. IV. î.e.n.), Diosc. (din grec. *batrachos* = broscuță); lat. *Ranunculus* (= broscuță) Plin.; span. *ranunculo* [14]; ital. *ranoncolo* [17]; franc. *renoncule* [15] *grenouillette* [16]; germ. *Hahnenfuss* [2, 11], *Froschkraut* [21]; *Krötenblume* [3]; magh. *békafű* [7], *kisbékafű fű* [18], *békavirág* [21]; rom. *broscuță o iarbă* [8], *floare broștească* [19], *piciorul cocoșului* [4].

⁷ *Bouglosson* Diosc. (din grec. *bous* = bou, *glossa* = limbă); lat. *Lingua bubula* Plin., *bovis lingua*; ital. *bouglosse* [16]; franc. *langue de boeuf* [16], *buglosse* [15]; germ. *Ochsenzunge* [2, 18, 21]; magh. *ökörnyelv* [2, 18, 7] *ökörnyelvű fű* [9]; rom. *iarba limba bouului* [1], *limba bouului* [8, 4, 13, 19].

⁸ *Bouphthalmon* Diosc., Plin., (din grec. *bous* = bou, *ophthalmos* = ochi); lat. *Bovis oculus, Oculus bubulus*; span. *oto de buey* [21], *ochio de boue* [14]; engl. *oxeye* [21]; ital. *occhio di bove, occhio di bue* [16, 21]; franc. *œil de boeuf* [16, 14], *bouphthalme* [15]; germ. *Rindsauge* [18, 19, 21]; magh. *ökörszem* [6, 18], *ökörszem fű* [19]; rom. *ochii bouului* [4, 8, 13, 19]; rus. *volovik* [3].

⁹ *Bursa (Pera) pastoris*, sub *Thlaspi* Diosc., Plin. (din grec. și lat. *bursa* și *pera* = traistă și lat. *partos* = cioban); ital. *borsa di pastore* [21]; span. *bolsa de pastor* [14]; engl. *shepherds purse* [12]; franc. *bourse de berger* [21]; germ. *Taschelkraut* [2, 18, 21] *Hirtensäckel, Sackelkraut* [2, 11]; magh. *pásztorársoly, pásztor erszénye* [7, 18], *pásztorlaska* [9], *taskafű* [2]; rom. *sacul păstorului* [8], *traista ciobanului, pungulița păstorului* [4], *tășculiță* [13], *tașca ciobanului, tăscuță* [3].

¹⁰ *Chelidonium* Teofr., Diosc. *Chelidonium* Plin. (din grec. *chelidon* = rindunică), lat. *Hirundinaria Apuleius* (*hirundo* = rindunică); span. *celidonio, herba de la golondrina* [14]; engl. *swallowwort* [12]; franc. *chelidoine* [16]; germ. *Schwabenkraut* [11, 18], *Schöllkraut* [11], *Schelwurz* [2, 18]; magh. *feeskefű* [1, 7, 9, 18], *vérhullatófeeskefű* (Csapody); rom. *iarba rindunelei, iarba rindunicii* [1, 4, 8].

¹¹ *Chenopodium* Diosc. (din grec. *chen, chenos* = găscă, *pous, podos* = picior) lat. *Pes anserinus* [11, 18]; ital. *pede di oca* [21]; engl. *goose foot* [12]; oland. *gansen foet* [21]; franc. *piéd de jars, piéd d'oie* [21]; germ. *Gansfuß* [11, 18]; magh. *tüdláb* [18] (Pápai 1717). *libatop* (Csapody); rom. *laba găștei, piciorul găștei* [8, 19], *talpa găștii* [4, 13].

¹² *Coronopus* Teofr., Diosc., *Coronopus* Plin. (din grec. *korone* = cioară, corb, *pous* = picior); lat. *Pes corvinus, Pes cornicis*; span. *hierba de la estrella* [14]; ital. *coronopo* [21]; elv. *Kräensfuss* [11]; engl. *crowfoot* [21] *birds-foot* [12]; germ. *Krähenfuss* [11, 21], *Rappenfuss* [2, 18]; magh. *hollóláb* [7, 18], *varjúláb* [3]; rom. *piciorul cioarei, piciorul corbului* [8], *talpa stincei* [3]; rus. *voronia lajka* [3].

¹³ *Cynoglosson* Diosc. *Cynoglossum* Plin. (din grec. *kyn*, *kynos* = câine, *glossa*, = limbă); lat. *Canina lingua*; span. *lengua de perro* [14]; ital. *lingua de cane* [14, 16]; engl. *houndstonge* [12] oland. *hontstonge* [21]; franc. *langue de chien* [16], *herbe de chien* [14], *cynoglosse* [15]; germ. *Hundszunge* [2, 5, 6, 11, 11]; magh. *ebnyelv* [2, 7, 18], *ebnyelvű fű* [1]; rom. *limba cinelui* [1, 4, 8, 13]; rus. *sobaka* [3].

¹⁴ *Drosera* Teofr. (din grec. *droseros* = umed de rouă); franc. *rossolis, rosé du soleil*; germ. *Sonnentau* [3]; magh. *harmalfű, napharnat* [3]; rom. *roua cerului, roua soarelui* [3]; rus. *rosinka* [3].

¹⁵ *Erigeron* Diosc. (din grec. *eri* = de timpuriu, *geron* = bătrîn); lat. *Senecio* (din lat. *senex* = bătrîn); franc. *sineçon* [16]; germ. *Altmanakraut* [3]; magh. *aggöfű* [7], *vénfű* [3]; rom. *bătrînii* [4, 13].

¹⁶ *Geranium* Teofr., Diosc. (din grec. *geranos* = barză, cocor); lat. *Gruina herba* Plin. (= iarba cocorului); portug. *pico de grão*; span. *pico di gru, pico di cignenna* [21]; ital. *becco*

di gruc [21]; engl. *cransbill geranion* [12]; franc. *geranion, gruyère* („J'ai inventé ce nom gruyère pour représenter le diction grecque qui signifie appartenant à la grue" [16], *bec de grue, bec de cigogne* [21]; germ. *Storchschnabel* [2, 11] *Kranischschnabel* [2]; magh. *gölyoort-gölyafü* [3], *darufü, daruorrü fü, gölyaköröm* [17]; rom. *o iarbă* [8], *pliscul cocorului, cloeul berzei* [1], *plescarită* [13].

¹⁷ *Hippuris* Diosc. (din grec. *hippos* = cal, *ous, oura* = coadă); lat. *Fquisetum* Plin. (din lat. *equus* = cal, *se'a* = păr aspru), *Cauda equina, Cauda caballina, Seta equina* [21]; span. *coda di cavallo* [11]; ital. *coda di cavallo, equisetu* [16]; engl. *hortselaile*; franc. *queue de cheval* [16]; germ. *Pferdeschwanz* [11], *Rossschwanz* [2]; magh. *löfarkü* [9], *csikófark* [3]; rom. *coada calului* [1, 8, 1, 13], *coada minzului, coada iepri* [4, 13].

¹⁸ *Leonturus* Teofr. (din grec. *leon* = leu, *ous, oura* = coadă); franc. *leonture* [15]; germ. *Löwenschwanz* [18]; rom. *coada leului* [13]. Observație. Ultimii lei cu crini din Europa au trăit în Grecia pe timpul lui Aristotel (sec. IV. î.e.n.)

¹⁹ *Lithospermum* Diosc. Plin. (din grec. *lithos* = piatră, *sperma* = sămânță; germ. *Steinsame* [11]; magh. *komagotü fü* [18]; rom. *mălai pietros* [8], *litosperm pietros* [4].

²⁰ *Myosoton* Diosc., Plin. (din grec. *mys, myos* = șoarece, *ous, otos* = ureche) lat. *Muris auricula* [2, 16, 18]; span. *oreja del raton* [21]; ital. *orechia di topo* [21]; engl. *mouse care* [21], *forget me not* [3]; franc. *oreille de souris, oreille de rat, ratoncule* [15]; germ. *Mausohrlein* [2, 5, 11], *Mausohr* [2, 18], *Vergissmeinnicht* [3]; magh. *eg'rfül* [6, 18], *nefeletjs* [3] rom. *urechea șoarecelui* [1], *urechea șoricelului* [4, 13], *nu mă uita* [3].

²¹ *Ophioglosson* Diosc. (din grec. *ophis* = șarpe, *glossa* = limbă); lat. *Lingua serpentina* [11]; ital. *linga serpentina*; engl. *adders tongue*; franc. *langue de serpent* [9]; germ. *Natterzunge, Natterzunglein* [2, 11, 21]; magh. *kigyónyelo* [1, 2, 18] (Pápai 1717). rom. *Iarbă șerpescă* [1, 19]; *iarbă șarpelui* [8], *limba șarpelui* [13].

²² *Selenitis* Teofr., Diosc. (din grec. *selenion* = lună mică); lat. *Lunaria* [11]; engl. *moonwort* [21]. franc. *lunaire* [21]; germ. *Mondkraut* [11], *Mondraute* [3, 18]; magh. *holdfü, holdruta* [18] (Pápai 1717); rom. *iarbă lunii* [1], *lunarie* [1]; rus. *lunnik* [3].

²³ *Tithymalus* Teofr., Diosc., Plin. (din gr. *tithymalis* = iarbă lăptoasă); lat. *Euphorbia* Plin.; franc. *herbe à lait* [11]; germ. *Wolfsmilch* [2, 11], *Milchkraut* [2]; magh. *oblej* [2, 18], *kulyalcj* [9]; rom. *laptele cinelui* [1, 4, 8, 13, 19], *lăptoase* [1].

²⁴ *Tragopogon* Teofr., Diosc. Plin. (din grec. *tragopogon* = barba caprei); lat. *Barba hircina, Coma hirci*; span. *barba del cabron*; ital. *barba de buc*; engl. *goats-beard, bocksbeard* [12]; franc. *barbe de bouc* [16]; germ. *Bocksbart, Geissbart* [2, 11]; magh. *bakszakál* [18]; rom. *barba caprei, barba șapului* [1, 1, 13, 19]; rus. *kocloborodnik* [3].

²⁵ *Triptoliton* Diosc. (din grec. *trypan* = a găuri, *lithos* = piatră); lat. *Saxifraga* (sfarmă piatră) Plin.; engl. *rockfoit, rock-breaker*; franc. *cassepierre, rompiere* [16]; germ. *Steinbrech* [2, 11]; magh. *kötöröfű, köröntőfü* [1] (Pápai 1717), *köröntő löhere* [18]; rom. *sparge piatră, iarbă stricătoarea de piatră* [1, 8], *saxifragă* [4]; rus. *kannelonka* (= sfarmă piatră) [3].

În afară de aceste nume de plante „pseudopopulare”, desigur, mai există încă numeroase astfel de nume imprumutate și traduse care au pătruns în limbile naționale din Europa o dată cu pătrunderea istorică a cunoștințelor botanice, contribuind și ele la o ușoară asimilare a acestor noțiuni științifice, căci încă Linné lansase ideea: „Nomina si nescis perit etiam cognitio rerum” (Dacă nu cunoști numele (noțiunile), vor dispărea cunoștințele legate de aceste nume).

BIBLIOGRAFIE

1. BOBB, I. 1822 — *Dicționarul românesc, latinesc și unguresc*, Cluj
2. BOCK, H. 1551 — *Krauterbuch*, Saarbrücken
3. BORZA, AL. 1968 — *Dicționar etnobotanic*, București
4. BRANDZA, D. 1879—1883 — *Prodromul florei Române*, București
5. BRUNFELSIUS, O. 1530 — *Herbarium vivae icones*, Strasburg
6. CLUSIUS, C. 1583 — *Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam, Austriam observatarum, Antwerpiae*
7. CLUSIUS, C. 1584 — *Stirpium nomenclator Pannonicus*, Antwerpiae
8. CORBEA, cca 1700 — *Dicționar latin-român* (în manuscris)
9. CSAPÓ, J., 1775 — *Füves kert*, Pozsony
10. DIOSCORIDES, P. A., 1529 — *Peri hyles tatrikes, ap. Marc. Vergiltus, Colonia*

11. FUCHSIUS, L. 1543 – *New-Kreuterbuch*, Basel
12. GOODYER, J. 1655 – *The Greek Herbal of Dioskorides*
13. GRECESCU, D. 1898 – *Conspectul florei României*, București
14. LAGUNA, A. 1570 – *Pedantos Dioscorides Anazarba.*, Salamanca
15. LAMARCK, J.B.P.A. et De Candolle. 1805 – *Flore française*, Paris
16. MATHÉE, M. 1559 – *Les six livres de P. Dioscoride*, Lyon
17. MATTHIOLI, P.A. 1583 – *Commentarii ad libros P. Dioscoridis*, Venetiae
18. MÉLIUSZ, J. P. 1573 – *Herbarium a fáknak füveknek nevekről*, Kolozsvár
19. MICU-KLEIN, S., 1825 – *Lexikonul de la Buda*
20. PLINIUS, C.C. sen. 1669 – *Naturalis hystoria*, Leyden
21. TABERNAEMONTANUS, J. 1588 – *New-Kräuterbuch.*, Francofurti
22. THEOPHRASTOS, E. 1613 – *Opera omnia*, Leyden